

Tusenettthundra folklåtar i traditionskedja

Under många årtionden har Du varit den svenska folksångens och folkvisans målsman. Från allmogens spelmän har Du samlat den svenska folkstammens låtar, från åldriga sångare och sångerskor har Du bärgat in en ädel skörd i dikt och toner. Den skatt, som låg dold för andra tog Du upp, och se, den vart till ett band av glänsande pärlor. Med fulla händer har Du skänkt dem tillbaka till Din svenska stam. Du har trängt ned till den svenska folkкультуrens källädror. Själva har Du röjt stigarna och byggt broarna. Din ljusa framtidsstro och Din starka arbetsvilja har varit eldstoden på Din väg och blivit för andra till ett livgivande föredöme.

Så skrev vännerna i den Festskrift (Studier och uppsatser) som var tillägnad ällningen, dåvarande rektorn för Abo akademi, professor och filosofie doktor Otto Emanuel Andersson, på hans femtioårsdag den 27 april 1929.

En synnerligen omfattande, aktningvärd skriftställarverksamhet har professor Andersson utfört under år som svunnit hän. Förutom ett stort antal uppsatser, föredrag och artiklar, publicerade i Brages årsskrift, Budkavlen, Svenska Litteratursällskapets förhandlingar och uppsatser, Det svenska Finland, Finsk Tidskrift med flera inhemska och en del utländska publikationer på tyska, engelska och franska ävensom artiklar i musiktidningarna och i dagspressen, har professor Andersson publicerat följande böcker: Inhemska musiksträvanden (1907), Musik och musiker (1917), Martin Wegelius konstnärsbrev med biografisk inledning (2 bd, 1918—19), Johan Josef Pippingssköld och musiklivet i Abo 1808—1827 (1921), Folkvisa och folkmusik (i Det svenska Finland, 2:1, 1922), Stråkarparan, en studie i nordisk instrumenthistoria, akademisk avhandling 1923, engelska upplagan 1921. I professor Anderssons litterära produktion ingår vidare Runeberg och musiken (1925) Den äldre Folkvisan (i Finlands svenska folkdiktning, 1934), Musik och musikinstrument i Nordisk kultur (1934), Fredrik Pacius manskvartetter (1937), Den unge Pacius (1938), Ur "Åländsk hävd och tradition" (1939), Johanna von Schoultz (1939), Musikaliska Sällskapet i Abo 1790—1808 (1940), "Du sköna sång" Finlandssvenska ballader (1944), Finlandssvenska musikfester under 50 år (1947), Nicolaus Conrad Peter Otto Greve (1952), Jean Sibelius i Amerika (1955), "Spel opp i spelemänner" (1958).

Och nu anno 1963 vid snart inträffad åttiofem, (säger 85) års ålder överraskar professor Andersson de nordiska länderna med att utge ett stort vetenskapligt verk, värdigt en doktorsav-

handling. I sanning en enastående be-drift.

I förordet till sitt stora opus säger författaren, att utgivandet av denna volym har länge låtit vänta på sig. Såväl äldre som yngre spelmannslag har längtat efter att få de gamla låtarna utgivna för att kunna uppta dem i original eller flerstämmiga bearbetningar. Han beklagar att föreliggande utgåva nått sin fullbordad först nu på grund av olika omständigheter och administrativa uppdrag vid Abo akademi. Den inledning som föregår Melodisamlingen har ett större omfång än från början avsågs. Utvidgningen beror på att man velat ge bakgrunden till spelmannskulturen en så allsidig belysning som möjligt. Till sist i förordet ägnar professor Andersson den finlandssvenska folkmusiktraditionens bärare, de bortgångna och ännu levande, sin livligaste hyllning. Spelmännen, bygdemusikerna, förtjäna vår största uppskattning, den största ära, säger han. De ha generation efter generation med osläcklig hängivenhet för tonkonsten fyllt sin funktion i bondesamhället och skänkt människorna förströelse, glädje och andliga livsvärden. Till dem går i främsta rummet vår tacksamhet uttryck i Karlfeldts ord:

"Men nu soven I, gamle, i högtidens natt,
Och den hand som gned strängarna då,
är nu matt,
och ert liv samt er tid är en susande
sång,
som har toner av sällsamt och glatt."

I den inledning som föregår själva Melodisamlingen säger författaren att spelmannsmusiken, dansmelodier, marscher med mera, under 1800-talet hade insamlats i ett jämförelsevis ringa antal i vårt land. Detta berodde troligen i främsta rummet därpå, att upptecknandet av melodier kräver speciella kvalifikationer, vilka icke alltid var förhånden hos upptecknarna. Särskilda rariteter var polskor och menuetter; dessa dansformer var tidigare representerade i samlingarna med endast ett fåtal nummer. I denna Melodisamling ingår 276 menuetter, därunder 6 åländska. Anmälaren upptecknade redan år 1927 en åländsk folkvisa: "Ack, komme snart den sälla dag" sjungen av Thyra Sjögren, Kumlinge, och senare arrangerad för blandad kör av professor Karl Ekman. Visan är en variant till 90 a — 107 r.

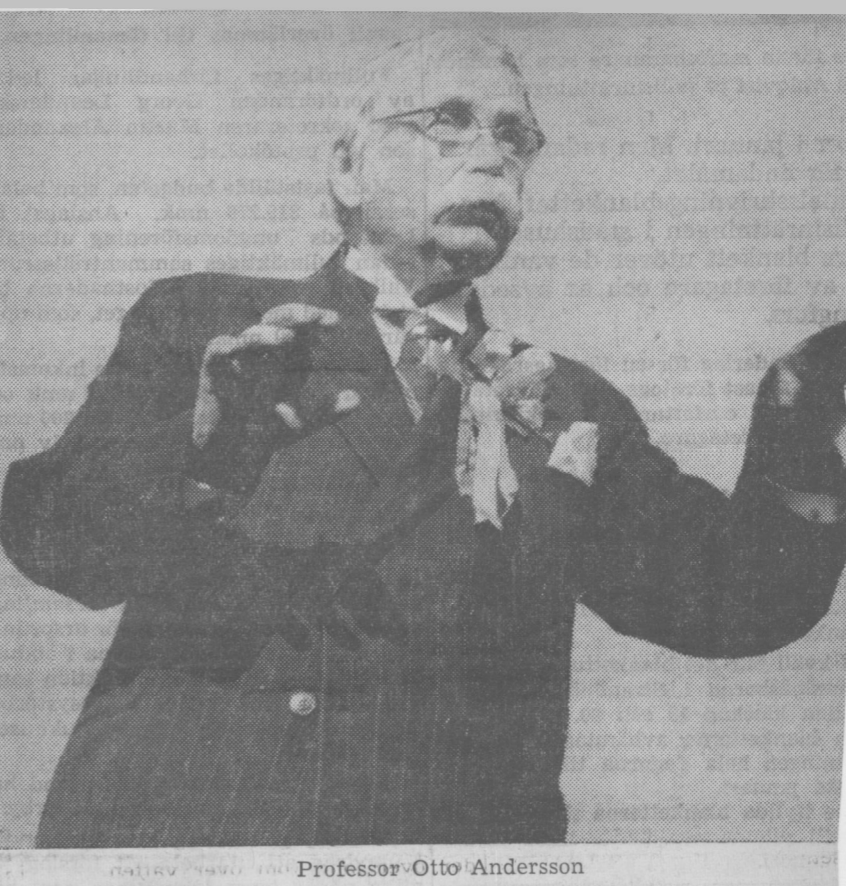
Ur den historiska översikten får vi intressanta uppgifter om de medeltida yrkesmusikernas namn, vilka i äld-

re källor och historiska urkunder benämndes med namnen pipare, lekare och fidlare. För pipare och lekare finns i våra urkunder många belägg. Sålunda nämns en lekare med förnamnen Nis, köpvitne, 1431 och 1432 hemmahörande i Sund. Ut i årsboken Åländsk odling 1963, utgiven av Ålands folkminnesförbund, ingår en uppsats av landskapsarkeologen, filosofie magister Matts Dreijer om Jomala kyrka där han säger att kyrkan i tornbågen har romanska muralmålningar från senare hälften av 1200-talet. I den nedre våden på södra sidan finns en bildscen av en kvinna med en skål i högra handen och ett dansande par samt en man som spelar fiddle. Vidare nämner Dreijer att det största intresset tilldrar sig de fyra scenerna i tornbågen där bild 3 med all önskvärd tydlighet utmålar en skänkjungfru i ärmlös surcot över kortärmad tunica som lyfter till vänster en skål med vin. I mitten sitter en flicka på den unge mannens knä och till höger står en lekare med nyckelharpa. Tvänne mycket intressanta rön för en musikforskare!

Professor Andersson skriver vidare i avsnittet spelmannsinstrument att nyckelharpan användes allmänt på Åland under 1600—1700-talet, men att fiolen som spelmannsinstrument började komma till allmän användning i början av 1700-talet.

Bland spelmannsläkterna återfinns vi följande åländska: Släkterna Stefansson — Johansson — Andersson, Vårdö, Lumparland, Bamberg, Finström, Bryggman, Sund, Rosander, Föglö, och Silander, Kumlinge.

Melodisamlingen i föreliggande volym innehåller 1100 melodier fördelade på 276 menuetter, därunder 6 åländska, 786 polskor, 42 åländska, och 38 polonäser, 1 åländsk. Övriga dansmelodier kommer att publiceras senare. Av de åländska äldre dansmelodierna kan särskilt framhållas Saltviks-kantorn Gustaf Ömans 10 polskor, alla synnerligen värdefulla. Vid Ålands spelmannsgilles senaste spelmansträff i Mariehamn föredrog ledaren på Gustaf Ömans egen fiol ett flertal av hans polskor. Ömans fiol vårdas nu av Ålands spelmannsgille, som bekostat dess reparation. Fiolbyggare K A Lehto, Lemland, Vesterånga, har reparerat den. Folkskollärare John Clemes i Hammarland köpte fiolen av Ömans dotter Aurora i Postad. Då Kalle Lehto fick hand om fiolen var den i små bitar, men som tur var så saknades ingen del av instrumentet. Till först blev det att rengöra allt från smuts och damm, som samlats under årens lopp. Flera veckor tog det sedan att få allt riktigt torrt. Locket var i tio bitar. En särskild form måste göras för att få det sammanlimmat. Sargen var av lönn och botten som var av ett enda stycke, av päronträd. Då allt var färdigt lyckades Kalle Lehto med tillhjälp av mikroskop spåra upp tillverkningsåret 1720, byggd av Vincenzo Rugieri, Milano, Italien. (Troligen modell). Vidare fanns ägarens namn C. Öman, 1830. Fiolen torde vara en av Ålands äldsta.

Professor Otto Andersson

Herman Helsing båda polskor, med vilka han blev A-pristagare vid spelmanstävlingen i Mariehamn år 1908, kan också särskilt nämnas. Måhända kan det intressera att få några närmare uppgifter om den sistnämnde: Herman Helsing föddes den 10 augusti 1830 i Korsnäs, Osterbotten, och dog den 21 februari 1911 i Sottunga, Åland. Helsing var till yrket smed, närmare bestämt bössmed. Vid sin överflyttning till Åland kom han först till Föglö, där han gifte sig med Kristina Josefina Blomberg från Ulfersö. De hade i sitt äktenskap 8 barn av vilka 2 dog som små. Familjen överflyttade sedan till Sottunga, där Helsing arbetade som socknens smed. Han innehade smedstället, med vilket följde litet jord. Herman Helsing började spela redan som barn. Hans stora intresse för fiolen gjorde, att han hade felan med sig även i smedjan då han arbetade där.

Livet i Unnaryd

År 1874 utgav friherre N G Djurklou ett arbete om "Unnarsboarnes seder och lif", om byggnader, bonader, verktyg, vidskepelse osv. Sedan många år har verket dock varit mycket svårt att få tag i. För att göra det tillgängligt för hembygdsvänner och andra av folklig kultur intresserade har nu Södra Unnaryd—Jälentofta förminnes- och hembygdsförening sänt ut ett nytryck. Boken kan rekvireras från hembygdsföreningen för 15— eller 50:— om man önskar ett exemplar ur den numrerade upplagan. Övan ett par Unnarydsbor i sockendräkt, anno 1874.

Kort före det ällningen, filosofie- doktor, professor emeritus i musikvetenskap och folkdiktsforskning vid Åbo Akademi Otto Emanuel Andersson fyllde åttiofem år utkom på Svenska litteratursällskapet i Finland förlag Finlands svenska folkdiktning VI Folkdans A, 1 Äldre dansmelodier utgiven av Otto Andersson. Detta stora opus på 582 sidor, innehållande tusenhetundra folklåtar, därav 49 åländska, recenserades i tidningen Åland den 28 december 1963. Utan att vila på lagrarna, utan någon som helst skapande paus, har han nu utgivit volymen Bröllopsmusik, Finlands svenska folkdiktning VI Folkdans A, 3. Boken innehåller 380 melodier, därav 34 åländska folklåtar.

I förordet säger författaren att bröllopsmusiken var avsedd att intagas i första volymen av Finlands svenska folkdiktning VI A, 1. Huvuddelen av det dithörande melodimaterialet, sånger, menuetter, polskor och polonäser, visade sig vid utredningen uppta ett över förväntat stort utrymme, vartill kom att inledningen likaledes fått en större omfattning än ursprungligen var avsett. Emedan bröllopsmelodiernas antal samtidigt ökades genom de företagna kompletteringarna av materialet, och då en melodiutgåva inte bör vara alltför ohanterlig för att kunna användas bekvämt, såg sig författaren nödsakad att avskilja bröllopsmusiken till en särskild volym, som fick nummerbeteckningen VI A, 3. Melodierna har publicerats i den form som upptecknarna givit dem. I undantagsfall har rättelser gjorts när det gällt uppenbara brott mot den musikaliska ortografien. Vid osäkerhet i taktbeteckningen har alternativ till originalets taktstreck använts genom tillfogade "brutna" taktstreck. I vissa fall har repressen införts i stället för identiska frasar. Flera av de här publicerade bröllopsmelodierna har spelats av spelmän som avbildats i den föregående stora volymen, Finlands svenska folkdiktning VI A, 1.

I den långa 99 sidor omfattande inledning som föregår själva melodisamlingen säger professor Andersson att folkmusiken var ett betydelsefullt socialt funktionselement i bondekulturen ända fram till slutet av 1800-talet. Den förekom vid allehanda högtider och den var oskiljaktigt förenad med dansen. Sin förmästa funktion hade folkmusiken vid de stora bondbrölloppen, livets största högtider. Bröllopsmusiken har gamla anor. Medeltidsurkunderna ger talrika uppgifter härom. Både den instrumentala och den vokala bröllopsmusiken — i de former den odlats och utvecklats under 1700- och 1800-talen och fortlevat ett gott stycke in på vårt århundrade — är en rik och förmälig del av vår musikaliska folklore. Den är värdefull både som tradition och som konst. Musiken har varit invävd i bröllopsbruket från det första strådragnet när gästerna samlades och till avskedsmarschen, som spelades när de tog avsked och kärorna rullade från gården. Spelmännen var oundgängliga vid dessa gästbuds.

Det "riktiga" bröllopet, "storbröllopet", ("bränvinsbröllopet"), "penningsbröllopet", eller hur det kallades, var en med vidlyftiga tillrustningar förberedd och stort tilltagen allmogefest, som varade 3—4 dagar eller ännu längre och ofta med många hundra inbjudna gäster. Vid denna högtid utbreddes den musikaliska traditionen sina grannaste vävnader.

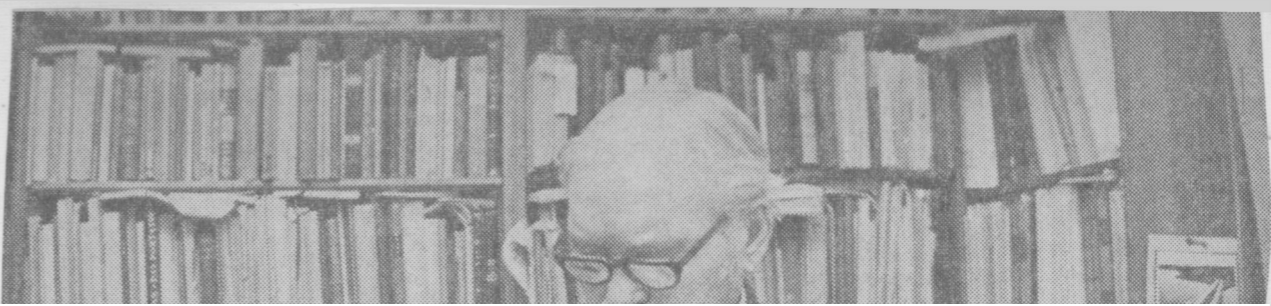
Det centrala numret i bröllopsmusiken var brudmarschen. Dess uppkomst är svept i en svärgenomsådd slöja. Namnet brudmarsch eller bröllopsmarsch har dock börjat användas relativt sent, eftersom det inte, för så vitt författaren vet, påträffas i de gamla notböckerna, där dock en mängd olika marscher förekommer, vilka sannolikt också använts vid bröllop.

Enligt vad traditionen från 1800-talet förmäler, hade så gott som varje socken sin egen brudmarsch, över vilken spelmännen och sockenborna var stolta. Marscherna kan ibland vara varieringar av samma melodi. De är mest hurtiga och glada. Här och där förekommer även brudmarscher i moll. Någon gammal militärmarsch eller "länad" melodi har stundom varit förebilden. Ibland döljer sig en gammal visa bakom de sirade tongångarna. Inte sällan är marscherna självständiga, vi kan säga fullständigt självständiga; de kan t o m uppnå en betydande konstfullhet, oberoende av om de består av varierat långöds eller hemmagjord spelmansvara, oberoende av om de rör sig i ljusa eller mörka tonfall.

Vår åländska bröllopsmarsch framom andra, Bambergers Brudmarsch, finner vi i bokens melodisamling under numris 132 a jämte fyra varianter. Även här var sockenborna och spelmännen stolta över sin marsch, ja så stolta att Vårdö-borna bums påstod den vara deras egendom. I Saltvik åter försäkrade man att marschen, som spelats av självaste Sedlander hörde hemma där. På samma sätt förfäktade man ägorätten i såväl Kumlinge som i Föglö. Finströms-borna fann det löjligt att utsocknesbor försökte fränta dem äran av deras egen bröllopsmarsch, Bambergers

brudmarsch — den festligaste av alla. Hur hade inte Bamberg, storspelmannen från Bamble, spelat den "så kvinnfolken gråto i ullen" för att citera Nymän. Marschen ingår i häfte II av Ålands spelmanslilles utgåva av Åländsk folkmusik för två fioler, under rubriken Ålands bröllopsmarsch och med underrubriken (Bambergers brudmarsch). Den är arrangerad av fiolspelmanen och folkmusikern Ivar Göransson från Stockholm. Ut i det på föreningen Brages förlag år 1908 utgivna 10 Åländska dansmelodier ingår även brudmarschen "praktiskt bearbetad för allmogestråkorkester" (2 violiner och violoncell) av dåvarande läraren i violinspel vid Helsingfors Musikinstitut, nuvarande Sibelius-Akademien, Victor Novacek. Av Tranås Hembygds-gillet's spelmanslag erhöj Ålands spelmansgille ett nytt arrangemang av Ålands bröllopsmarsch. Sättningen för tre fioler och bratsche (altviolin) är gjord av Ragnar Schöblom, Tranås. Alltså finns nu till dags dato tre olika arrangemang av Ålands bröllopsmarsch. Någon verkligt lyckad, spelmansmässig bearbetning föreligger tillsvidare inte.

Huruvida marschen som sådan är av genuint åländskt ursprung är svårt att avgöra. I Spelmansbladet, organ för Sveriges spelmans riksförbund, maj 1961 nr 2 pag. 7 ingår den ståtliga Halländska brudmarschen "Brustregen" noterad i så kallad "förstämning", d v s omstämning av di-strängen till el och g-strängen till a. Marschen har i några takter en påtaglig släktskap med den åländska bröllopsmarschen.

Professor Otto Andersson i sitt rika bibliotek.

Brudmarschen — säger Andersson — förekom vid många tillfällen under bröllopet: vid vigseln, kyrkfärden o s v. Den fick sin första användning vid "flyttningskalaset", där sådant hölls. Flyttningskalasen hade en speciell prägel på Åland. Då bruden var från en annan by än brudgummen eller från en på avstånd liggande gård i samma by föregicks brudtåget — bruden åkande eller gående samt "brudslaget", anförvanter och gäster — av spelmännen och ett större eller mindre antal "fanbärare" ordnade i par. Under musik och avlossande av skott anlände taget till bröllopgården.

Anmälan kan i detta sammanhang inte underlåta att i förkortad form återge den tidningsartikel som ingick i tidningen Åland den 22 juli 1914: "En bild ur gammalt åländskt folkliv — En brudflyttning enligt gammal bröllopssed" av dåvarande redaktören vid Åbo Underrättelser Axel E. Danielsson från Tranvik. Han skriver bland annat: "Hur ofta har man ej hört de gamla med förtjusning berätta om bröllopshögtidigheterna fordomdags, som väckte en känsla av fest redan flera dagar på förhand och kvarlämnade en högtidlig stämning långt efter gästbuds avblåsning. Man har lyssnat till skildringarna om hur fästmannen under flygande fanor och klingande spel hämtade sin brud ofta utsocknes läran till det nya hemmet och huru man sedan höll gästbud och åt och drack under fröjd och gamman i dagarna tre. Numera går det enklare till", skriver Danielsson. "Det unga paret smyger sig en stilla aftenstund till prästgården och med prästens pigor och drängar som vittnen lovar man att älska varandra i nöd och lust ja, ja —

Emellertid händer det även i våra dagar någon gång att de gamla beprövade bröllopsceremonierna kommer till heders. Ett dylikt tillfälle gavs i Sund torsdagen den 16 juli 1914, då ett bröllop försiggick i Finby. Brudparet — bondedottern Elvira Vilhelmina Karlsson från Finby, f 12. 7. 1895, död 24. 8. 1954, och husbonden på Götas i Fin-

by Gustaf Albert Johansson, f 21. 10. 1874, död 30. 12. 1931 — hade haft den goda idén att på äkta åländskt vis hålla ett riktigt flyttningskalas med tytföljande storbröllop. Tiden för bröllopet var även vald såsom gammal god åländsk sed bjuder. Ty för att kunna visa gårdens rikedom även under årets knappaste tid, utsatte man bröllopet till sommaren just före skörden och inledde det helst på torsdagsförmiddagen. Det var givet att mången skulle begäna sig av tillfället att se denna bild av gammaldags åländskt folkliv.

Och i Finby var det fest överallt. Vart man såg vajade flaggor och gårdsgårdarna från norrbyn till söderbyn var prydd med grönt. Det var från norrbyn, som fästmannen skulle hämta sin nittonåriga brud. Tiden lider och man väntar med spänning att brudgummen med följe skall dyka fram i backen vid skogsbrynet. Då säger någon: där kommer de! I bakschlutningen fladdrar de brokiga fanorna, burna av byns unga, sköna tärnor, iförda den klädsamma Sundsdräkten. Man hör redan fiolernas låtar och kan urskilja bröllopsmarschen Sundmans brudmarsch. I sakta skritt närmar sig det festliga taget.

Efter de båda spelmännen åker den blomsterprydda brudgummen i en ny-lackerad ålandsschäs, följd av den grant sirade brudvagnen, släktingar och gäster. Färden fortsätter högtidligt till brudgården. I samma ögonblick bröllopetåget kör fram till trappan möter brudens fader, som bjuder fästmannen med gäster välkomna. Därpå visar sig den unga bruden i vit klänning med myrtenkrans i håret och ett stort blomsterfång i händerna. Publiken står i andlös tystnad och ser på den vackra tavlån. Sedan hälsningsceremonierna undanstökats beger sig gästerna in i stugan, där förfriskningar serveras.